

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію

Аліни Сергіївни Клепак

«Громадська та меценатська діяльність В. В. Тарновського-молодшого в Україні (1838–1899 рр.),
подану на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за
спеціальністю 07.00.01 – історія України

Сучасний розвиток громадянського суспільства в Україні, традиції її благодійності мотивують дослідників до цілісного й об'єктивного вивчення історичних постатей, які своєю багатогранною діяльністю зробили вагомий внесок у збереження національної спадщини і розвитку української культури. Серед плеяди українських діячів XIX ст. громадською, меценатською активністю, пристрасним захопленням колекціонуванням старожитностей своєї Батьківщини вирізняється В. В. Тарновський-молодший. Його життєвий шлях уже неодноразово привертав увагу вітчизняних істориків, проте аналізувалися або музеїна діяльність, або особистий внесок у національних рух у розрізі громадської роботи родини Тарновських.

Інтерес до біографій діячів, які залишили помітний слід у національно-культурному відродженні України XIX ст., значно посилився у новітніх історичних розвідках. Водночас до сьогодні відсутнє грунтовне, комплексне дослідження, що всебічно характеризує історичне значення діяльності непересічної особистості В. В. Тарновського-молодшого. Відтак, дисертаційна тема А. С. Клепак, присвячена громадській та меценатській справі В. В. Тарновського-молодшого, що не була спеціальним об'єктом вивчення, безсумнівно, має наукову новизну й актуальність. Уперше, використавши широку джерельну базу, враховуючи історіографічні напрацювання та методологічні підходи, авторка всебічно проаналізувала основні віхи життєвого шляху, впливу родинного й інтелектуального середовища на формування активної громадянської позиції В. В. Тарновського-молодшого, зміст і напрями доброчинства, його доробок у розвиток музеїної практики України загалом та заснування Музею українських старожитностей у Чернігові на початку

минулого століття, зокрема. Адже приватна збірка старовини В. В. Тарновського-молодшого, що серед інших відіграла визначальну роль у формуванні національної мережі музеїв, стала ядром концентрації музейного фонду, яким нині пишається Україна.

Структурно рецензована студія відповідає визначеній меті і поставленим дослідницьким завданням. Реалізації останніх передує дослідження історіографії проблеми та її джерельної бази. Аналізуючи наукові доробки попередників, дисерантка використала тематично-хронологічний підхід та виділила у масиві опрацьованої літератури дореволюційний, радянський і сучасний періоди, хоча у новітньому трактуванні більш уживаним є термін «дорадянська історіографія». У підсумку, вона закцентувала увагу, що найбільш вивченою науковцями є колекціонерська діяльність В. В. Тарновського-молодшого, натомість його практична робота у Борзнянському та Ніжинському повітах Чернігівської губернії, напрями меценатської діяльності висвітлені фрагментарно (с. 23). Вказала на нерівномірність розкриття різновекторних аспектів діяльності діяча на різних етапах його життя. Серед 438 позицій бібліографічного опису 112 – архівні джерела, опубліковані матеріали – 129 позицій та наукова література – 197 (с. 165–207).

Джерельна база дисертаційного дослідження різнопланова і репрезентативна. Зокрема, А. С. Клепак залучила різні види історичних джерел: писемні (архівні й опубліковані джерела, з комплексу яких виділено законодавчі акти й діловодну документацію, описово-статистичні праці, епістолярні й джерела особового походження), речові та зображенальні (музейні експонати, архітектурні пам'ятки, фотодокументи, портретні зображення тощо). В аналізованій роботі основний пласт використаних матеріалів складають писемні джерела, вагома частина яких репрезентована архівними матеріалами Центрального державного історичного архіву України, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Інституту рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Державного архіву Чернігівської області, Чернігівського історичного музею імені

В. В. Тарновського, Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М. М. Коцюбинського. Прикметно, що переважна більшість архівних матеріалів уперше залучена до наукового обігу. На наш погляд, особливо цінним для розуміння родинного впливу на формування світогляду і характеру В. В. Тарновського-молодшого є його листування з матір'ю у період навчання. Крім цього, авторка у своїй науковій праці використала листування колекціонера з подружжям Кулішів, Т. Г. Шевченком, Д. І. Яворницьким, О. М. Лазаревським та іншими відомими громадськими і культурними діячами. Водночас, вважаємо не зайвим було би звернення до Національного історико-культурного заповідника «Качанівка» та введення у дослідження його джерельної бази.

На особливу увагу заслуговує робота з реконструкції основних віх біографії В. В. Тарновського-молодшого, адже у науковому обігу недостатньо інформації про його юність і навчання у Москві, Петербурзі, а потім Києві. А. С. Клепак звернулася до узагальнених відомостей, що можуть висвітлити період навчання, приміром, вона наводить перелік навчальних предметів на історичному факультеті університету св. Володимира, який, за логікою, мав вивчати і В. В. Тарновський-молодший (с. 40). До такого, на наш погляд, вдалого прийому вона вдається, коли характеризує діяльність В. В. Тарновського-молодшого на посаді мирового посередника, описуючи його функціональні обов'язки (с. 82).

У цілому, у роботі досить детально описано основні віхи біографії, виявлено впливи родинного оточення та інтелектуального середовища на світогляд діяча, висвітлена практична робота В. В. Тарновського-молодшого у виборних представницьких інституціях Чернігівської губернії і громадських установах. Зокрема, дисерантка вказує, що знайомство з діяльністю громад, завданнями та перспективами національного руху, спілкування з представниками прогресивної інтелігенції під час навчання в університеті св. Володимира у Києві значною мірою вплинули на рівень ідейної зрілості діяча, який, зрештою, обрав свою життєву позицію – збереження історико-

культурної спадщини українського народу. Між тим, досить нечітко простежується родинні традиції Тарновських, які мали суттєвий вплив на формування В. В. Тарновського-молодшого. Можливо, більш детально варто було б описати власне атмосферу Качанівки (с. Борзнянського повіту Чернігівської губернії, тепер Ічнянський район, Чернігівська область), яку родина Тарновських успадкувала від свого родича Г. С. Почеки-Тарновського і де вже були зібрані велика бібліотека, у тому числі стародруків, унікальна картинна галерея, значна кількість антикварних речей українського виробництва. Вона значною мірою сприяла виникненню інтересу до історії свого народу у В. В. Тарновського-молодшого.

Імпонує, що дисерантка на основі різних матеріалів детально описала характер і персональні вподобання В. В. Тарновського-молодшого, запропонував достатньо цілісну характеристику його багатогранної особистості, навіть навела у дослідженні анекдот про мецената (с. 127). Щоправда, у тексті наукового дослідження не зустрічається вже майже хрестоматійний вислів про три пристрасті Василя Васильовича щодо облаштування парку в Качанівці, колекціонування старовинних речей і любові до жіноцтва, що теж яскраво описує його особисті захоплення.

А. С. Клепак проаналізувала активну громадську діяльність В. В. Тарновського-молодшого у Борзнянському і Ніжинському повітах, зазначивши, що ціннісні громадські установки й орієнтації діяча розвивалися у спектрі тісних взаємин з представниками національно-визвольного руху XIX ст. Наводить і факт приналежності колекціонера до нелегального клубу І. І. Петрункевича у селі Плиски Борзнянського повіту, основною метою діяльності якого було встановлення конституційної монархії у Російській імперії, зрівняння у правах усіх без винятку станів суспільства та ліквідація станових привілеїв (с. 84).

Заслуговує на схвалення чіткість викладення матеріалу. Цілком умотивованим є третій розділ дисертації, що висвітлює багатогранну меценатську і колекціонерську діяльність В. В. Тарновського-молодшого,

доповнюючи його особисті характеристики. Авторка аргументовано, спираючись на джерельну базу, виділяє основні напрями меценатської діяльності. Йдеться про різносторонню допомогу просвітницьким об'єднанням, товариствам, громадським організаціям, навчальним закладам; фінансування українського багатопрофільного історичного журналу «Киевская старина»; матеріальну допомогу у спорудженні пам'ятників Б. Хмельницькому в Києві, І. Котляревському в Полтаві, М. Гоголю у Ніжині, а також впорядкування могил Т. Шевченка і П. Куліша; опікування життєвою та творчою долею прогресивних діячів другої половини XIX ст.; сприяння розвитку видавничої справи (с. 158).

Детально вивчила дослідниця і музейну практику В. В. Тарновського-молодшого, оцінила його власний доробок у розвитку музейної справи і Україні. Не можна не погодитися із її твердженням, що процес формування колекціонерських ініціатив культурного діяча відбувся під впливом родинного оточення і соціокультурного середовища (с. 124). Дисерантка виділила основні тематичні напрями його колекціонерської діяльності: 1) документальні експонати книжкової та рукописної спадщини; 2) реліквії козацької минувшини; 3) предмети образотворчого мистецтва і народного ужитку; 4) знахідки доісторичних та великоцняжих часів; 5) реліквії, пов'язані з життям і діяльністю Т. Г. Шевченка. У дисертації виразно простежується увага до формування бібліотеки В. В. Тарновського-молодшого як колекції книжкових пам'яток. Серед джерел поповнення колекції названо археологічні розкопки, профінансовані В. В. Тарновським-молодшим у 1891–1892 рр. на Княжій горі, екскурсії до історичних місць (ймовірно, більш вдалим терміном був б «подорожі»), придбання в антикварних крамницях, купівля речей на виставках, результати контактів з місцевою інтелігенцією тощо. Зроблено висновок, що тісне спілкування з відомими діячами і колекціонерами – Д. І. Яворницьким, М. Ф. Біляшівським, К. М. Скаржинською, В. П. Горленком, О. М. Лазаревським та іншими – сприяло більш професійному підходу колекціонера до збирання українських старожитностей і поліпшенню якості його зібрання.

Також А. С. Клепак запропонувала уточнену періодизацію комплектування колекції В. В. Тарновського-молодшого, виділивши три періоди: 1. 1850-1860-і рр.; 2. 1870-і рр. – найактивніша стадія збирання колекції предметів образотворчого мистецтва і народного ужитку; 3. 1890-і рр.. – 1899 р. – комплектація колекції пам'яток «доісторичного» і великоросійського відділів, перші спроби каталогізації експонатів.

Дисерантка доповнила текст дослідження 5 додатками (с. 208–228). Це, зокрема, «Зведення про цінність і прибутковість нерухомого майна (будівель), що належать В. В. Тарновському-молодшому», підбірка фото і портретів колекціонера, «Список книг, рукописів та інших предметів музею В. В. Тарновського», «Список каталогів й описів музею В. В. Тарновського, 1899», «Правила для відвідувачів музею, складені Б. Д. Грінченком та М. Б. Грінченко». Останній з наведених, на нашу думку, досить опосередковано стосується особистості колекціонера і більше характеризує діяльність Музею українських старожитностей, що відкрився у Чернігові на виконання заповіту діяча вже після його смерті.

Не позбавлена дисертація і деяких інших зауважень. Так, на с. 37 зазначається, що у науковій літературі деякий час вважався датою народження В. В. Тарновського-молодшого 1837 рік. Однак, коли була відшукана метрична книга Покровської церкви с. Антонівка Пирятинського повіту Полтавської губернії (тепер – Варвинського району Чернігівської області), у якій вказувалося, що у колезького секретаря В. В. Тарновського-старшого та його дружини Л. В. Тарновської народився 20 березня 1838 року син Василь, дані, що містилися в інших джерелах, виявилися помилковими. Проте у висновках на с. 161 йдеться, що В. В. Тарновський-молодший народився 20 березня 1839 року. Також мають місце неправильні переклади російськомовних документів українською мовою. Є й інші дрібні неточності, однак вони не мають принципового характеру і не можуть суттєво впливати на високий рівень, у цілому, представленої до захисту дисертації. Рецензована праця А. С. Клепак

написана на належному науковому і теоретичному рівнях, містить елементи наукової новизни, відповідає завданням сучасної історичної науки.

Таким чином, враховуючи вищевказане, можемо констатувати, що дисертаційне дослідження Аліни Сергіївни Клепак «Громадська та меценатська діяльність В.В.Тарновського-молодшого в Україні (1838-1899 pp.)» є ґрунтовною, самостійною і завершеною науковою роботою, що має теоретичну і практичну цінність, розв'язує конкретні дослідницькі завдання у галузі просопографії, вагома для вивчення історії України XIX ст. Матеріали дисертації були апробовані у 16 авторських публікаціях (три з яких індексуються міжнародними наукометричними базами) і виступах на наукових конференціях. Текст і висновки автореферату тотожні тексту та висновкам дисертації, яка цілком відповідає вимогам пункту «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України №567 від 24 липня 2013 р. Тому з повним правом можна стверджувати, що Аліна Сергіївна Клепак заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

Офіційний опонент,

радник генерального директора

ТОВ «Сільськогосподарське

підприємство «Агродім»,

к.і.н.

I.C. Синельник

